

A jogi nyelvről – laikusoknak, jogászoknak és nyelvészeknek

Vinnai Edina: *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása* (Gondolat Kiadó, 2017)

Vinnai Edina a Szabó Miklós professzor körül a múlt század 90-es éveinek kezdetétől formálódó „miskolci iskola”¹ második nemzedékéhez tartozik, a hazai jogelmélet olyan jeles művelői mellett, mint Bódig Mátyás és Zódi Zsolt. A szerző nemrégiben megjelent monográfiája² pedig a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszékén indult, országosan úttörő jellegű kutatási program újabb mérföldkövét jelenti, a korábbi kutatási ciklusok elméleti és tapasztalati anyagának áttekintését és tisztázását adva.

A szóban forgó kutatás tárgya a jogi nyelvhasználat szociolingvisztikai vizsgálata. A kutatás elméleti előzményének a Szabó Miklós és Varga Csaba által szerkesztett *Jog és nyelv* című tanulmánykötet³ összeállítása tekinthető. Az empirikus kutatások első fázisa 2000 és 2003 között zajlott, melyben két jogszociológus – Szabó Miklós és Vinnai Edina – mellett két nyelvész – Dobos Csilla és Sajgál Mónika – is részt vett. A vizsgálódások eredményeit a *Nyelvben a jog* című kötetben⁴ tették közzé a kutatók. Az empirikus adatfelvétel második szakasza 2014-ben kezdődött, s az elméleti invenciók begyűjtésére és összegzésére szolgáló nyitó konferencia anyaga *A jog nyelvi dimenziója* címmel⁵ jelent meg. A 2018-ben zárult kutatási ciklus eredményeit bemutató könyv⁶ tiszteletpéldányát pedig éppen e recenzió írása közben kaptam kézhez.

Vinnai Edina ennek az immár közel két évtizede folyó kutatási programnak kezdettől aktív részese, s a fent említett tanulmánykötetekben megjelenteken kívül is számos közleményben foglalkozott a hazai és külföldi „jog és nyelv” kutatások elméleti és tapasztalati aspektusainak vizsgálatával.

Ami a recensens pozícióját illeti, arra leginkább a „kívülálló érdeklődő” jelzője illik. Kívülálló, amennyiben közvetlenül nem foglalkoztam sem a nyelvfilozófiával, sem a szociolingvisztika elméletével, sem pedig a nyelvhasználat ilyen szempontú vizsgálatával. Érdeklődő annyiban, hogy korábbi jogantropológiai⁷ és jogszociológiai⁸ kutatásaim során magam is felfigyeltem a jogi nyelv-

használat problémájának jelentőségére. Továbbá a jogbölcselet művelőjeként egy a „jog és nyelvvel” határos interdiszciplináris területtel, a „jog és irodalommal”⁹ foglalkoztam. Az érdeklődés e szempontjai nyilván rávetülnek a következő olvasatra is, noha inkább a „kívülálló” perspektíváját szeretném hangsúlyozni. Ennek oka az, hogy meggyőződésem szerint Vinnai írása világos és közérthető, így kiválóan alkalmas arra, hogy a tudományos kutatásban kevésbé érdekelt olvasók számára is bevezetést adjon a témába. Természetesen elsősorban a jogot a gyakorlatban alkalmazó jogászokra, igazgatási szakemberekre, valamint a nyelvészekre gondolhatunk. Mivel azonban bárki a jogi eljárások alanyává válhat („áldozatul eshet”), ezért a laikusok legtágabb köre is potenciálisan érdekeltnek s így érdeklődőnek tekinthető.

Érdekes módon a kötet alcíme jobban tükrözi a mű szerkezetét, mint a tartalomjegyzék. A szöveg első fele ugyanis tényleg a nemzetközi, míg a második fele a magyar kutatási eredmények áttekintését adja terjedelemben közel egyenlő arányban. Csakhogy e felosztást átfedi az általánostól az egyedi felé mozgó kifejtés logikai szerkezete. Így a külföldi szakirodalomra támaszkodik a nyelvészeti vizsgálódások általános elméletének, majd a társadalmi vonatkozásokat feltáró megközelítések s végül a „jog és nyelv” irányzatának bemutatása. A fentiekben már jelzett két hazai kutatási ciklus tematikus áttekintésével zárul a mű. Kérdés azonban, hogy nem lett volna-e célszerűbb az „Összegzés, következtetések” című nyúlfarknyi III. részt, valamint a „Függelék” anyagát „A jog és nyelv kapcsolatának vizsgálata Magyarországon” című II. részbe olvasztani. De haladjunk most végig lépésről lépésre a gondolatmenet csomópontjain!

A mű első része („Jog és nyelv – nyelv és jog”) tehát két fejezetre oszlik. Az első a nyelvi jelenségek vizsgálatának általános kérdéseivel, míg a második a „jog és nyelv” irányzatának alakulásával foglalkozik. Az eszmefuttatás a nyelvelmélet és a nyelvfilozófia múlt századi fejlődésének áttekintésével kezdődik. Az előbbinél Ferdinand de Saussure és Noam Chomsky, míg az utóbbinál Gottlob Frege, Bertrand Russell és Ludwig Wittgenstein munkásságát kiemelve mutatja be a szerző azt a folyamatot, melynek eredményeként a XX. század második felében a nyelv természetére és működésére vonatkozó tudományos elképzelések gyökeresen megváltoztak. A nyelvet többé már nem egy önmagában zárt, logikailag rendezett jelrendszerként kezdték szemlélni, melynek funkciója a valóság tükrözése és az információk átadása, hanem a társadalmi valóságot teremtő és alakító, változatos funkciókat ellátó kulturális jelenségként. E szemléletváltás eredményeként került az érdeklődés fókuszába egyre inkább a nyelvhasználat problémája. A szerző e bevezető fejtegetései során szerét ejti egyúttal annak, hogy a nyelvészet alapfogalmain és az azok vizsgálatára irányuló ágazatait – fonetika, morfológia, szintaxis, szemantika, pragmatika – megvilágítsa.

Ezt követően tér rá a szerző a nyelvhasználat vizsgálatára összpontosító, a múlt század második felében kibontakozó kutatási irányok áttekintésére. Elsőként a nyelvtudományon belül jelentkező megközelítéseket – retorika, beszéd-

aktus-elmélet, diskurzus-elemzés – vázolja, majd a különböző rokon, illetve interdiszciplináris tudományterületeket – kommunikációelmélet, narratológia, szociolingvisztika, pszicholingvisztika – veszi sorra. A kifejtés módja hasonlatos a korábbiakhoz. Vagyis az egyes kutatási mezők fejlődését, hagyományainak alakulását döntően befolyásoló, emblematikus szerzők eszméinek tömör, a fejtegetések végcélját mindvégig szem előtt tartó, lényeglátó bemutatására összpontosít. Így a retorika esetén az antik hagyományt összegző Arisztotelész, a beszéd-aktus-elmélet kapcsán John L. Austin és John R. Searle, a diskurzus-elemzésnél Michel Foucault és Paul Grice, a kommunikációelmélet vonatkozásában Warren Weaver és Claude Shannon, a narratológia területéről Vladimir J. Propp, a szociolingvisztika alapító mesterei közül Basil Bernstein és William Labov s végül a pszicholingvisztika esetén ismét Chomsky munkássága kerül terítékre.

A fejezet az előzőekben ismertetett elméleti megközelítések kortárs jogelméleti gondolkodásra gyakorolt hatásának vizsgálatával zárul. Ennek kapcsán az olvasó megismerkedhet többek között Alf Ross, Chaïm Perelman, Peter Goodrich és Bernard S. Jackson teoretikus meglátásaival.

Az első fejezet végére érve a nyelvelméletben, nyelvfilozófiában vagy akár a jogbölcseletben járatos olvasó joggal érezheti úgy, hogy túlságosan „sovány” a textus, hiszen a csak példálózva kiemelt mintegy húsz mester bármelyikének munkásságáról egyenként is köteteket lehetne írni (miként írtak is). Nem is beszélve azokról, akiket Vinnai valószínűleg szándékosan mellőzött. A szöveg „eszményi olvasói” azonban nyilván nem a fenti tudományterületek művelői, hanem a jogászok és általában a laikusok sokkal népesebb táborához tartozhatnak. Ők viszont az olvasásban ideérkezve sejteni kezdenek, hogy a borító jobb alsó felére miért éppen egy az emberi agy tekervényeit is sematikus felidéző labirintus képe került.

Az olvasónak az az érzése, hogy valamiféle szellemi útvesztőben kell tájékozódnia a szerző segítségével, még tovább erősödhet a második fejezet tanulmányozása során, hiszen a „jog és nyelv” kutatási területének feltérképezése óhatatlanul az ilyenkor szokásos tudományközi „határviták” tömkelegével való szembesüléshez vezet.

A „jog és nyelv” irányzata az 1960-as években kezdett formálódni az amerikai elméleti jogi gondolkodásban, hasonlatosan oly sok más „jog és...” (antropológia, gazdaság, filozófia, irodalom stb.) tematikájú törekvéshez. Az előzmények feltárásakor Vinnai elsősorban a szociolingvisztika és a jogszociológia kölcsönhatását emeli ki. Ezt követően bemutatja, hogy az angol-amerikai szakirodalomban a tárgyalótermi nyelvhasználat tanulmányozásától (courtroom studies) indulva hogyan gazdagodott a kutatási irány tematikája, kiterjedve a nyelv mint a jogi szabályozás tárgyának, illetve az írott jogi nyelv vizsgálatára. A múlt század utolsó évtizedében újabb fejleményként mindehhez hozzáadódott a jogi diskurzuselemzés és az igazságügyi nyelvészet (forensic linguistics) területe, melyek közül ez utóbbi ma már önálló diszciplína rangjára emelkedett az Egyesült Államokban.

E fontosabb kutatási témák azonban maguk is számos részkérdést ölelnek fel. Csak példaként említve néhányat a szerzteágazó problematikából. A tárgyalótermi nyelvhasználat tanulmányozásához tartozik többek között a nyelvi változatoknak a tanúk emlékezetére, illetve a nyelvhasználati módoknak a tanúk szavahihetőségére gyakorolt hatásának vagy a vádalku során alkalmazott nyelvhasználat vizsgálata. A nyelvre mint a jogi szabályozásra irányuló kutatások foglalkoznak egyebek között a különböző kisebbségek nyelvhasználati jogának problémáival és a szólásszabadsággal kapcsolatos kérdésekkel. Az írott jogi nyelv elemzése kiterjed a jogszabályok és szerződések érthetőségének vizsgálatára. A diskurzus-elemzés a tárgyalótermi kommunikáció során a nyelvi változatok hatalmi összefüggéseit¹⁰ hozzák felszínre. Mindezeket részletesen tárgyalja a szerző a fejezet harmadik alpontja („A 'jog és nyelv' lehetséges részterületei”) alatt, szétválasztva a „szűkebb” és a „tágabb” értelemben vett „jog és nyelv” kutatási területének tematikáját.

A „tágabban” vett „jog és nyelv” kutatási terület határmegvonása kapcsán elemzi a szerző az irányzatnak a „jog és irodalomhoz”, a retorikához, a szemiotikához, a narratíva elméletéhez való viszonyát is. Ennek kapcsán szeretném megjegyezni, hogy Vinnai tévesen sorolja a „jogi történetmesélés” (legal storytelling) műfaját a jogi szemiotika területéhez,¹¹ mivel az a „jog és irodalom” terrénumához tartozik.¹²

A fejezet a „jog és nyelv” európai recepciójának, illetve az angol-amerikai kutatásoktól részben független európai fejleményeinek áttekintésével zárul, melyben a szerző a német, a holland és a francia kutatásokat ismerteti.

A kötet második része szintén két fejezetre tagolódik. Az első egy történeti áttekintést ad, számba véve a fentiekben már említett miskolci kutatás előzményeit, míg a második fejezet ez utóbbi eredményeinek a tematikus ismertetését nyújtja.

A nyelvészet terén a szaknyelvek iránti érdeklődés az 1960-as években jelentkezett, s ehhez kapcsolódott a jogi szaknyelv vizsgálata is. Ebben az évtizedben jelentek meg az első tanulmányok e tárgyban Móra Mihály, Tompa József és Bacsó Jenő tollából s az első átfogó monográfia Kovács Ferentől. E vizsgálódások már feltárták a magyar jogi szaknyelv morfológiai és szintaktikai sajátosságait.

Egy évtizeddel később, az 1970-es években kezdett meggyökeresedni a szociolingvisztika Pap Mária, Szépe György, Pléh Csaba és később Kiss Jenő munkái nyomán. A recenzens számára különösen figyelemreméltó volt, hogy a szerző a társadalomnyelvészeti kutatások áttekintése során részletesen foglalkozik a romákat sújtó nyelvi diszkrimináció problémájával.¹³

Végül a szerző azokat a kutatásokat ismerteti, melyeket nem nyelvészek, hanem jogászok kezdeményeztek és vezettek. Így Kengyel Miklósnak a rendszerváltást megelőző években végzett perkultúra kutatását, valamint az ehhez részben kapcsolódó, Loss Sándor és a jelen recenzens részvételével lefolytatott jogantropológiai vizsgálatot, illetve a kortárs kriminológia területén Nagy Fe-

rencnek, Kenesei Istvánnak és Kontra Miklósnak a hazai igazságügyi nyelvészet megalapozását célzó munkásságát kiemelve. Ebben a körben vet számot Vinnai a „jog és irodalom” hazai fejleményeivel is.

Ezzel érkezünk el a kötet minden bizonnyal legérdekesebb fejezetéhez („Az első magyar ‘jog és nyelv’ kutatás”), mely a miskolci kutatásokat – amelyek fontosabb fázisait fentebb már vázoltuk – mutatja be. Az empirikus kutatás első szakaszában, ami a büntetőeljárásban a tényállás megállapításának nyelvhasználati kérdéseire fókuszált, több mint tizennyolc órányi hangfelvételt – tizennégy órányi anyagot rendőrségi kihallgatásokon, négy órányit bírósági tárgyalásokon – készítettek. A hanganyagot a jogi és a nyelvészeti elemzéseket egyaránt lehetővé tévő módszerrel írták át. (A rendőrségi és a bírósági anyag aránya nem véletlen. A jogszociológusok körében közismert, hogy az ezredforduló táján a bírói kar vezetése nem csupán a politikai befolyástól, hanem a közvélemény és a szakmai, tudományos ellenőrzés alól is igyekezett kivonni a bíróságokat, gyakorta akadályokat görgetve a társadalomtudományi vizsgálódások elé.) A kutatás tíz évvel későbbi, második szakaszában a kutatók szintén a büntetőeljárás kereteiben vizsgálták a tisztességes eljárás nyelvi aspektusait, s ez alkalommal viszont a bírósági tárgyalásokon sikerült mintegy negyven órányi hangfelvételt rögzíteni, míg a rendőrség elzárkózott a közreműködéstől.

Ezt az empirikus anyagot elemzi a szerző a Szabó Miklós által kidolgozott elmélet¹⁴ keretében, mely a büntetőeljárást – és általában a jogalkalmazást – a nyelven belüli (intralingvális) fordítások sorozataként írja le. Az „átfordítások” e szekvenciája a jogban járatlan résztvevők (felperes, alperes, tanú, gyanúsított, vádlott stb.) elbeszéléseit – a „laikus narratívát” – a jogi norma absztrakt nyelvezetéhez közelítő jogi textussá alakítja át.

Vinnai sorra veszi e metamorfózis fázisait, nagy műgonddal boncolgatva a vallomástétel és a jegyzőkönyv vezetésére vonatkozó szabályozást – figyelemmel a büntető eljárás szabályainak a két kutatási ciklus között bekövetkezett változásaira is – és az empirikus anyag alapján a tényleges gyakorlat alakulását mind a rendőrségi, mind pedig a bírósági szakban. A törvényi szabályozás és a jogalkalmazás gyakorlatának összevetése természetesen számos kritika megfogalmazására ad alapot a szerzőnek. Ezek közül némelyik egybecseng a jogszociológiai kutatásokban már korábban észlelt problémákkal.

Például a bíróság előtti vallomástétel kapcsán írtak nyilvánvalóan alátámasztják Bencze Mátyásnak az „ügyészbarát” ítélezési gyakorlatra vonatkozó bírálatát.¹⁵ Ennek lényege, hogy a bírák – részben viszonylagosan fiatal koruk, tapasztalatlanságuk, de még inkább kellő mélységű kriminalisztikai ismereteik hiánya folytán – hajlamosak minden további megfontolás nélkül elfogadni az ügyész által a vádiratban írt tényállást. Ennek következtében a bírósági eljárás folyamán gyakran reflektálatlanok maradnak a vallomások vádiratban foglalt tényállástól eltérő mozzanatai. Miként azt a szerző írja a bíróság előtti vallomástétel elemzése kapcsán: „Összességében tehát azt lehet megállapítani a hangfelvételekből, hogy a bírósági tárgyalások jegyzőkönyvei még a rendőr-

ségi jegyzőkönyveknél is kevésbé tükrözik a valóságban elhangzó párbeszédet. [...] Ez is alátámasztja azt a későbbi megállapítást, hogy mindig a jogi hatalom birtokosai, jelen esetben a kihallgatást vezető bíró dönti el, hogy mely tények minősülnek jogilag relevánsnak.”¹⁶

A kötet utolsó, harmadik részében a szerző csattanós tömörséggel, hat oldalon hat pontba foglalja össze a kutatások eredményeit, kijelölve egyúttal a további vizsgálódások irányait. „Ahogy többször is rögzítettük, jogi szempontból sem lehet [...] korrekt az eljárás, ha nyelvi, kommunikációs szempontból nem az. Amennyiben a laikusok és a jogi szakemberek közötti interakciókban problémák, hiányosságok, torzítások merülnek fel, akkor az jelentősen kihat a ténymegállapítás folyamatára, és végső soron az eljárás végső eredményére, az ítéletre is”¹⁷ – fogalmazza meg a szerző a jogi nyelvhasználat kutatását igazoló alapeszmét.

Külön figyelmet érdemel a Függelék, amibe hét téma kapcsán a hangfelvételek átírataiból vett tizenhárom részletet közöl a szerző. A jól kiválasztott példák és azok diszkussziói nemcsak bepillantást engednek az empirikus kutatás módszertanába, hanem bizonyos fókig ellensúlyozzák az alapvetően elméleti irányultságú fő szöveg helyenkénti szárazságát.

A könyv a felhasznált szakirodalom és jogforrások jegyzékével, valamint név- és tárgymutatóval zárul.

Vinnai Edina írása a „miskolci iskola” és a magyar „jog és nyelv” kutatások történetének fontos mérföldköve, mely egyaránt eleget tesz a tudományos hitelesség és a közérthetőség kritériumainak. Bízvást ajánlható a jogtudományban vagy a nyelvészetben járatlan, laikus olvasók figyelmébe is, hiszen a mű jelentős része róluk és nekik szól.

JEGYZETEK

- 1 Vö. Szabadfalvi József: A magyar jogbölcséleti tradíció kutatása a rendszerváltozást követően. *Iustum Aequum Salutare*, VII (2011), 3, 59–76.
- 2 Vinnai Edina: *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása*. Budapest, 2017, Gondolat Kiadó, 274. *Ratio recta* sorozat.
- 3 Szabó Miklós – Varga Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. Budapest, 2000, Books in Print Bt.
- 4 Szabó Miklós (szerk.): *Nyelvben a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásában*. Miskolc, 2010, Bíbor.
- 5 Szabó Miklós (szerk.): *A jog nyelvi dimenziója*. Miskolc, 2015, Bíbor.
- 6 Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, 2018, Bíbor.
- 7 Loss Sándor – H. Szilágyi István: A „cigány per”. *Beszélő*, VI. évf. (2001), IV. szám, 94–100.
- 8 Vö. H. Szilágyi István: A jogtudat-kutatások elméleti problématerképe. In H. Szilágyi István (szerk.): *Jogtudat-kutatások Magyarországon, 1867–2017*. Budapest, 2018, Pázmány Press, 97–122.
- 9 H. Szilágyi István: *Jog – irodalom. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*. Szeged, 2010, SzTE-ÁJK. Összehasonlító Jogi Intézet.
- 10 Ld. a powerful – powerless style, narrative – fragmented style megkülönböztetéséről. Vinnai: *Jog és nyelv határán*, 97.
- 11 Uo. 120–121.
- 12 Vö. Nagy Tamás: *Josef K. nyomában. Jogról és irodalomról*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2010, Attraktor, 125–160.

- 13 Vinnai: *Jog és nyelv határán*, 146–147.
- 14 Szabó Miklós: Nyelvi átfordítások a jogban. In Szabadfalvi József (szerk.): *Facultas Nascitur. 20 éves a jogászképzés Miskolcon*. Miskolc, 2001, Bíbor, 471–491. Szabó Miklós: Jogeset születik. In Szabó (szerk.): *Nyelvében a jog*, 261–286.
- 15 Vö. Bencze Mátyás: A jogalkalmazási folyamat szociológiai vizsgálata. In Bencze Mátyás – Vinnai Edina (szerk.): *Jogszociológiai előadások*. Debrecen, 2012, Debreceni Egyetemi Kiadó, 21–36.
- 16 Vinnai: *Jog és nyelv határán*, 197–198. Ld. még a Függelék 13. és 14. példáját, 248–250.
- 17 Uo. 213.

Bohumír Matal: Esernyőkészítő (szén, festék, papír, 1946)

